

Ds 2013:30

Skyndsamhetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta och unga målsägande

REGERINGSKANSLIET

Justitiedepartementet

Sammanfattning

Uppdraget

Uppdraget innebär att vissa överväganden ska göras beträffande regleringen om skyndsamhetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta respektive unga målsägande vad gäller förundersökningen och handläggningen i domstol. Beträffande förundersökningen ingår i uppdraget att överväga förutsättningarna för en samordning av de tidsfrister som idag gäller. Vad gäller reglerna för handläggningen i domstol innebär uppdraget att det ska övervägas om ett skyndsamhetskrav bör införas i vissa brottmål i fall där målsäganden är under 18 år. Även närliggande frågor som har samband med dessa frågeställningar får tas upp.

Den gällande regleringen

Idag gäller olika regler om särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister under förundersökningen beroende på om den misstänkte är under 18 år eller om målsäganden är det. Skyndsamhetsreglerna i ärenden med unga misstänkta finns i 4 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Skyndsamhetsreglerna i ärenden med unga målsägande finns i 2 a § förundersökningskungörelsen (1947:948, FUK). Om det i ett ärende finns både en ung misstänkt och en ung målsägande aktiveras båda regelverken. Två olika frister kan då löpa parallellt.

Reglernas utformning skiljer sig åt på flera sätt, bl.a. vad avser fristernas startpunkt, fristernas längd och vilka brott det ska vara fråga om för att skyndsamhetsreglerna ska aktualiseras.

I domstol gäller idag ett särskilt skyndsamhetskrav i mål mot den som inte har fyllt 21 år (29 § första stycket LUL). Vidare gäller vissa tidsfrister i mål om allmänt åtal mot den som inte har fyllt 18 år, om det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än sex månader (29 § andra stycket LUL). I mål i domstol med unga målsägande gäller inte några särskilda skyndsamhetsregler.

Utgångspunkter för bedömningen

Det är viktigt med en skyndsam handläggning i hela rättskedjan såväl i ärenden med unga misstänkta som i ärenden med unga målsägande. En utdragen handläggning innebär påfrestningar för den misstänkte, för målsäganden och för deras anhöriga. En skyndsam handläggning kan förbättra förutsättningarna för en högre kvalitet på brottsutredningen, liksom för bättre och snabbare behandlingsåtgärder. En utdragen process kan försämra allmänhetens förtroende för rättsväsendet liksom de unga personernas förtroende för vuxenvärlden i stort. För unga misstänkta kan vidare en skyndsam handläggning ha ett pedagogiskt värde genom att sambandet mellan brott och reaktion betonas. För unga målsägande kan en skyndsam handläggning innebära att risken för fortsatta övergrepp minskar.

Det är dock också viktigt att reglerna om särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister inte är sådana att de kan riskera kvaliteten på utredningarna. En snabb handläggning får inte ske på bekostnad av rättssäkerheten.

En utgångspunkt för denna promemoria är att reglerna om särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta respektive unga målsägande bör samordnas. Det är som nämnts viktigt med skyndsam handläggning för båda grupperna. En samordning är också önskvärd vad gäller rättskedjans olika steg. Det framstår som mest konsekvent att

liknande krav på skyndsamhet gäller från brottsanmälan till meddelad dom. De inblandades behov av skyndsamhet består under hela rättskedjan.

Överväganden och förslag

Förslagen i korthet

I promemorian lämnas huvudsakligen följande förslag.

- Samordnade regler om särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister under förundersökningen i ärenden med unga misstänkta respektive unga målsägande. Förslagen innebär vissa mindre förändringar jämfört med gällande rätt. Syftet är att uppnå en förbättrad effektivitet i handläggningen av sådana ärenden.
- Införande av ett särskilt skyndsamhetskrav och tidsfrister i vissa mål i domstol med unga målsägande.
- Tidsfristerna i domstol i mål med unga tilltalade föreslås gälla även mål om något lindrigare brott.
- Uttrycklig möjlighet för åklagare att väcka åtal utan att yttrande från socialnämnd inkommit. Syftet är att undvika onödig väntetid i handläggningen av ärenden med unga misstänkta.

Skyndsamhetsregler under förundersökningen

Förslagen innebär att det, liksom idag, ska gälla särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister i vissa förundersökningar med unga misstänkta respektive unga målsägande. I promemorian föreslås att reglerna om särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister i dessa ärenden, så långt det bedömts möjligt, ska samordnas. Vidare föreslås att reglerna ska förtydligas i vissa avseenden. De föreslagna reglerna bedöms vara enklare att tillämpa än nuvarande regelverk. Förslagen i denna del syftar till att öka

effektiviteten i hanteringen av ungdomsmål, vilket bedöms kunna bidra till en skyndsam handläggning. Förslagen innebär också ett försök att anpassa tidsfristerna till de handläggnings-tider som förekommer idag och som kan förväntas i framtiden efter vidtagande av rimliga effektiviseringsåtgärder, med bibehållen kvalitet och rättssäkerhet.

Särskilda skyndsamhetskrav under förundersökningen

Promemorians förslag om ett särskilt skyndsamhetskrav under förundersökningen motsvarar huvudsakligen vad som gäller idag. Förslagen innebär dock vissa ändringar, bl.a. av vilka brott som ska omfattas av skyndsamhetskravet, när det gäller ärenden med unga målsägande. Förslagen innebär också förtydliganden av vissa frågor, t.ex. att det ska räcka att det kan antas att personen är under 18 år.

Det föreslås att ett särskilt skyndsamhetskrav ska börja gälla när förundersökning inleds, om förundersökningen rör brott av en person som vid tiden för inledande av förundersökning inte har eller kan antas inte ha fyllt 18 år och det för brottet är föreskrivet fängelse. Ett särskilt skyndsamhetskrav ska också börja gälla när förundersökning inleds, om målsäganden vid tiden för inledande av förundersökning inte har eller kan antas inte ha fyllt 18 år, om det för brottet är föreskrivet fängelse. Förslaget avviker således från vad som gäller idag. Enligt gällande rätt krävs det att det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än sex månader för att det särskilda skyndsamhetskravet ska gälla en förundersökning med en ung målsägande.

För att skyndsamhetskravet ska gälla förundersökningar med unga målsägande krävs det enligt gällande rätt vidare att brottet ska vara riktat mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid. Promemorians förslag innebär ett förtydligande beträffande vilka brottstyper som ska omfattas. Någon ändring i sak är dock inte avsedd.

Enligt förslaget ska det krävas

- att brottet riktats mot målsäganden, samt
- att det är fråga
 - om brott enligt något av de kapitel i brottsbalken som avser brott mot liv och hälsa (3 kap.), brott mot frihet och frid (4 kap.) eller sexualbrott (6 kap.), eller
 - om rån, grovt rån (8 kap. 5 eller 6 § BrB), utpressning (9 kap. 4 § BrB), övergrepp i rättsak (17 kap. 10 § BrB) eller överträdelse av kontaktförbud (24 § lagen [1988:688] om kontaktförbud), eller
 - om brott som i övrigt riktats mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid.

Tidsfrist under förundersökningen

Promemorians förslag innebär att det, liksom idag, ska gälla tidsfrister för när beslut i åtalsfrågan ska vara fattat i vissa förundersökningar med unga misstänka respektive unga målsägande. Förslagen avviker från gällande rätt på så sätt att förslagen innebär en större samordning av regleringen för dessa ärendegrupper. Förslagen innebär bl.a. att tidsfristens längd ändras. Vidare ändras fristens startpunkt i ärenden med unga misstänka. Tidsfristen föreslås inte längre starta då den unge delges misstanken utan redan vid beslut att någon är skäligen misstänkt. När det gäller ärenden med unga målsägande innebär förslagen också en förändring av vilka brott som ska omfattas av regleringen. Förslagen innebär dessutom ett förtydligande bl.a. av i vilka situationer fristen får överskridas. Det bör av berörda myndigheter upprättas föreskrifter och allmänna råd om hanteringen och bevakningen av tidsfristen och om åtgärder vid överskridande.

Fristens start, slutpunkt och längd

Enligt förslagen utgår fristens startpunkt från den tidpunkt då någon bedömts vara skäligen misstänkt för brott, dvs. då en behörig person fattat ett sådant beslut. En reglering bör införas om att ett sådant beslut ska sättas upp särskilt eller antecknas i akten.

I fall då fristen aktualiseras därför att den misstänkte är ung börjar fristen löpa då någon, som vid tiden för inledandet av förundersökningen inte fyllt 18 år, bedömts vara skäligen misstänkt för brott, för vilket det är föreskrivet fängelse.

I fall då fristen aktualiseras därför att målsäganden är ung börjar fristen löpa då någon bedömts vara skäligen misstänkt för brott mot en målsägande, som vid tiden för inledandet av förundersökningen inte har fyllt 18 år, om det för brottet är föreskrivet fängelse. Därutöver krävs att det är fråga om brott av visst slag. Regleringen i detta avseende föreslås vara densamma som för att skyndsamhetskravet ska börja gälla.

Förslagen innebär att förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom tio veckor från fristens startpunkt. Förslagen innebär att fristen är kortare än vad som idag gäller i ärenden med unga målsägande. För ärenden med unga misstänkta är fristen visserligen längre än vad som gäller idag, men börjar löpa i ett tidigare skede av förundersökningen.

Överskridande av fristen

Förslagen innehåller, liksom dagens bestämmelser, regler om när fristen får överskridas. Idag gäller att fristerna får överskridas om det behövs med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. För ärenden med unga misstänkta gäller också att överskridande får ske om det är nödvändigt med hänsyn till att den misstänkte ska delta i medling. Dagens bestämmelser har i vissa fall givit upphov till tillämpnings-

problem. En målsättning med förslagen i denna del är att det ska förtydligas i vilka situationer ett överskridande kan tillåtas.

Enligt förslagen ska tidsfristen få överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till att

- det har uppkommit en ny misstanke som har sådant samband med den ursprungliga misstanken att beslut i åtalsfrågan bör avvakta utredningen av den nya misstanken, t.ex. därför att åtalen bör handläggas gemensamt i domstol,
- den unge – misstänkt eller målsägande – ska delta i medling,
- socialnämnden behöver ytterligare tid för att färdigställa ett ungdomskontrakt eller en vårdplan och yttrandet krävs för åklagarens ställningstagande i åtalsfrågan, eller
- det annars finns särskilda skäl med hänsyn till utredningens beskaffenhet.

Skyndsamhetsregler i domstol

Förslagen innebär att det, liksom idag, i domstol ska gälla ett särskilt skyndsamhetskrav och tidsfrister i mål mot unga tilltalade. Beträffande dessa regler föreslås ingen annan ändring än att det ska räcka med att det för brottet är föreskrivet fängelse för att tidsfristerna ska gälla.

Vad gäller mål med unga målsägande finns det idag inte några särskilda skyndsamhetsregler i domstol. För dessa mål föreslås i promemorian att det införs dels ett särskilt skyndsamhetskrav, dels tidsfrister. Liksom idag gäller mål mot unga tilltalade föreslås det att reglerna om tidsfrister i alla ungdomsmål ska anknyta till reglerna om mål där den tilltalade är häktad.

Promemorians förslag innebär således att det i domstol införs en ny kategori förtursmål, i vilken lagstadgade tidsfrister gäller. En reglering som innebär både ett särskilt skyndsamhetskrav och tidsfrister i vissa mål med unga målsägande bedöms vara lämplig och konsekvent med hänsyn till att det gäller ett särskilt skynds-

samhetskrav och en tidsfrist för motsvarande ärenden under förundersökningen. Det är viktigt med en skyndsam handläggning i hela rättskedjan såväl i ärenden med unga misstänkta som i ärenden med unga målsägande.

Särskilda skyndsamhetskrav i domstol

Det särskilda skyndsamhetskravet för mål mot unga tilltalade föreslås, liksom idag gäller, avse alla mål mot den som är under 21 år.

Det särskilda skyndsamhetskravet för mål mot unga målsägande föreslås avvika från motsvarande krav för mål med unga tilltalade. Det föreslås gälla mål med målsägande under 18 år om brott, för vilket fängelse är föreskrivet. Därutöver föreslås att det ska vara fråga om brott av samma typ som föreslås aktivera skyndsamhetsreglerna under förundersökningen.

Tidsfrister i domstol

För mål med unga tilltalade föreslås att tidsfristerna ska gälla alla mål om allmänt åtal när det för brottet är föreskrivet fängelse. Det innebär en utvidgning jämfört med dagens reglering, enligt vilken det krävs att det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. Regleringen kommer därmed att omfatta samma brottstyper för vilka det gäller en frist under förundersökningen.

Även tidsfristerna i mål med unga målsägande ska enligt förslaget gälla mål om allmänt åtal när det för brottet är föreskrivet fängelse. Därutöver föreslås att det ska vara fråga om brott av samma typ som föreslås aktivera skyndsamhetsreglerna under förundersökningen samt det särskilda skyndsamhetskravet i domstol.

Vad gäller fristerna för hållande av huvudförhandling föreslås olika regleringar av fristernas längd för mål med unga tilltalade respektive unga målsägande.

För mål med unga tilltalade föreslås ingen ändring mot vad som gäller idag. Således ska huvudförhandling i tingsrätt hållas snarast och senast inom två veckor från åtals väckande. I hovrätt ska huvudförhandling hållas senast inom fyra veckor från utgången av tiden för anslutningsöverklagande.

För mål med unga målsägande föreslås att fristen för huvudförhandling i tingsrätt ska vara fyra veckor från åtals väckande och i hovrätt åtta veckor från utgången av tiden för anslutningsöverklagande.

Beträffande möjligheterna till tillåtet fristöverskridande i domstol föreslås inte några förändringar mot vad som gäller idag beträffande möjligheten att överskrida fristen i mål med unga tilltalade.

Yttrande från socialnämnd

Enligt nuvarande reglering i 11 § LUL ska åklagaren i vissa fall inhämta yttrande från socialnämnd innan beslut fattas i åtalsfrågan. Det kan förekomma att förundersökningen är färdig för beslut i åtalsfrågan men ett beställt yttrande ännu inte har inkommit från socialnämnden. I promemorian föreslås en förtydligande reglering om att åklagaren då får väcka åtal, trots att yttrandet inte inkommit, om det är uppenbart att yttrandet inte krävs för ställningstagande i åtalsfrågan. Åklagaren bör då meddela tingsrätten att yttrande är beställt och socialnämnden att åtal är väckt. Genom förslaget bedöms viss onödig väntan kunna undvikas.

Konsekvenser av förslagen

Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria berör personer som misstänks eller åtalas för brott, brottsoffer, deras anhöriga, polismyndigheterna, Åklagarmyndigheten, de allmänna domstolarna och socialnämnderna.

De ekonomiska konsekvenserna av förslagen bedöms bli begränsade. Det kan dock inte uteslutas att förslagen skulle innebära ytterligare kostnader.